

ДО ПИТАННЯ ПРО ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

**С.С. КОВАЛЬОВА, старший викладач,
Ю.В. ЯСИНЕЦЬКА, студентка 3 курсу юридичного факультету,
Національний університет
біоресурсів і природокористування України**

Стаття присвячена дослідженню питання застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Здійснено аналіз наукових підходів щодо правового регулювання інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб. Окрема увага приділена заходам кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. На підставі аналізу нормативно-правових актів і теоретичних джерел виявлено проблеми практичного застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Юридичні особи, кримінальна відповідальність, заходи кримінально правового характеру.

Україна взяла курс на модернізацію та впорядкування діючих економічних відносин з метою залучення і розміщення приватного капіталу.

На цьому фоні викликає занепокоєння стрімке зростання кількості злочинів з використанням юридичних осіб. Отже, можна припустити, що сформувався, як на наш погляд, новий вид злочинності – злочинність юридичних осіб.

Даний вид злочинності загрожує економічній безпеці України, дестабілізує фундаментальні фактори економіки. Окрім цього, злочинність юридичних осіб підвищує ступінь криміногенності суспільства в цілому, створює сприятливі умови для розвитку небезпечних соціальних явищ, таких як корупція, фінансування тероризму.

Багато країн світу накопичили досвід ефективної боротьби зі злочинністю юридичних осіб, сформували критерії, стандарти боротьби з цим явищем, які знайшли відображення в міжнародних нормативно-правових актах.

Основою статті є науковий доробок вітчизняних правознавців. Так, вивченню сутності кримінальної відповідальності юридичних осіб присвячені праці П. Андрушко, Т. Батченко, О. Кашкарова, В. Мозгової, О. Сенаторової, О. Ярої та інші.

Метою статті є дослідження можливості застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за вчинення їх уповноваженими особами злочинів, що допоможе привести законодавство України у відповідність з положеннями міжнародно-правових договорів.

В Україні було зроблено декілька спроб запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб. Так, вперше на законодавчому рівні

пропонувалося ввести кримінальну відповідальність юридичних осіб ще у проекті Кримінального кодексу України, який розроблявся у 1993 р. Комісією Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю, але так і не був схвалений.

Другою спробою запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб в Україні став Закон «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», який теж не був реалізований на практиці. У січні 2013 р. Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України запропоновано проект Закону України № 2032 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб», а у квітні 2013 р. – проект Закону України № 2990 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)». Законопроект № 2032 було розроблено з метою привести національне кримінальне законодавство у відповідність із такими ратифікованими міжнародно-правовими угодами, як Кримінальна Конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 р., Конвенція РЄ про кіберзлочинність 2001 р. (ратифікована у 2005 р.), Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 р. (ратифікована у 2010 р.), Конвенція про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 р. (ратифікована у 2010 р.) та ін.

25 травня 2013 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб)». Щодо Кримінального кодексу, то зміни, які вносились і вступили в силу з 1 вересня 2014 р., стосуються Розділу XIV – I «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» Загальної частини.

Традиційно в Україні вважалось, що юридичні особи не можуть підлягати кримінальній відповідальності, оскільки неможливо визначити вину такої особи у скоєні кримінального правопорушення, відсутності кримінальних покарань, тощо.

Також стверджувалось, що кримінальна відповідальність юридичних осіб не відповідає принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання, принципу особистої винної відповідальності. Принцип особистої відповідальності особи полягає в тому, що кримінальній відповідальності та покаранню за злочин підлягає лише та особа, яка вчинила цей злочин. Цей принцип закріплено у ч. 1 ст. 2 КК та у ч. 2 ст. 61 Конституції України. Відповідно до принципу винної відповідальності особа може бути піддана покаранню лише тоді, коли її вину буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Цей принцип як частина презумпції невинуватості особи закріплено і ч. 2 ст. 2 КК та 1 ст. 63 Конституції України. Всупереч цим принципам і названими положенням КК та Конституції України законом запропоновано застосовувати до юридичної особи «заходи кримінально-правового характеру» (фактично – кримінальне покарання) за вчинення певного діяння не нею, а іншою, фізичною особою, і взагалі не вимагається наявності й тим більш доведення вини юридичної особи у вчиненні того чи іншого протиправного діяння.

Однак хотілось би зазначити, що в світовій практиці правового регулювання інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб склалися три моделі.

Перша модель заснована на традиційній конструкції кримінальної відповідальності – юридична особа та фізична особа розглядається як самостійні суб'єкти кримінального провадження. Ця модель характерна для правових систем загального права (Англія, США, Канада, Франція, Грузія, Литва). Друга модель кримінальної відповідальності юридичних осіб враховує принцип винної відповідальності особи і визначає фізичну особу єдиним можливим суб'єктом злочину. Якщо ж у злочині бере участь і юридична особа, то юридична особа разом із фізичною особою несуть кримінальну відповідальність. Така модель введена в кримінальне законодавство Австрії, Іспанії, Литви, Албанії.

Третя модель передбачає адміністративну відповідальність юридичних осіб за причетність до злочину. Деякі вчені цю модель називають «квазікримінальна відповідальність юридичних осіб». Вона характерна для країн, які займають помірковану позицію стосовно засобів впливу щодо юридичних осіб. Така модель існує в Німеччині, Швеції.

Важко не погодитись з О. Кашкаровим, який зазначає: встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб – це складний та багатовекторний процес, який потребує насамперед переосмислення існуючих принципів кримінального права та кримінальної відповідальності, зокрема суб'єктивного ставлення у вину та індивідуалізації кримінального покарання, а також вироблення нових принципів, що будуть відповідати сучасним вимогам законодавства про кримінальну відповідальність [1, с. 239].

О. Сенаторова зауважує, що корпорації не вчинюють злочинів, і називає міжнародні правові акти, в яких йдеться про кримінальну відповідальність юридичних осіб (Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., що набула чинності для України 21 травня 2004 р. (ст. 10), до якої прийнято два протоколи: Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., набув чинності для України 21 травня 2004 р., та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., набув чинності для України 21 травня 2004 р.; Конвенція ООН проти корупції 2003 р., яка набула чинності для України 1 січня 2010 р. (ст. 26); Конвенцію з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій 1997 р. (ст. 2), прийняту в рамках OECD; та ін.). При цьому автором робиться висновок, що «більшість міжнародних актів не вимагають обов'язкової криміналізації, а передбачають й інші форми відповідальності юридичних осіб, а саме адміністративну та цивільно-правову (наприклад, п. 2 ст. 10 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.). Це положення прийнято у зв'язку з урахуванням різноманітності правових систем та національних підходів» [2, с. 1].

П. П. Андрушко вказує, що «внесення до КК України змін ... фактично означатиме виконання майже всіх рекомендацій GRECO щодо приведення національного антикорупційного законодавства у відповідність до стандартів Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: 1) зміни до КК України,

Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) і Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), які пропонуються проектом закону № 2032, вирішати питання встановлення відповідальності юридичних осіб за вчинення від їх імені чи в їх інтересах корупційних злочинів; 2) зміни до КК України, які пропонуються проектом закону № 2033, вирішати питання криміналізації діянь у вигляді активного і пасивного підкупу у публічному та приватному секторах, які Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією рекомендується визнати злочинами (корупційними) у національному кримінальному законодавстві» [3, с. 1].

Серед українських авторів є як противники, так і прихильники встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Аргументи як одних, так і інших давно відомі, будь-якій з їх позицій важко віддати перевагу.

Так, одні науковці висувують такі аргументи проти встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб:

- це суперечить усталеним традиціям вітчизняного кримінального права, в якому суб'єктом злочину визнавали і визнають лише фізичних осіб;

- усі основні інститути кримінального права (вини, кримінальної відповідальності, покарання тощо) сформувався щодо суб'єкта злочину лише як фізичної особи. Відповідно, запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб потребуватиме перегляду підвалин теорії вітчизняного кримінального права та правозастосовної практики;

- міжнародно-правові угоди, які передбачають кримінальну відповідальність юридичних осіб, не покладають на нашу державу категоричних і однозначних зобов'язань встановити таку відповідальність. У цих угодах йдеться про широке поняття кримінальної відповідальності, яке включає й адміністративну відповідальність. Окрім того, передбачається встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб лише за окремі посягання у сфері довілля, легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і деяких інших діянь;

- встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб потягне послаблення відповідальності окремих фізичних осіб, які вчинили ті самі діяння, будучи працівниками таких юридичних осіб;

- запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб негативні наслідки покладатимуться також на рядових працівників юридичної особи, які не мають відношення до вчинюваних посягань (наприклад, у випадку припинення діяльності підприємства);

- не існує якихось специфічних та ефективних лише щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Існуючі ж заходи, які можуть бути поширені на юридичних осіб (штраф, заборона займатися певними видами діяльності, компенсація заподіяної шкоди, примусова ліквідація), вже існують і підлягають застосуванню в рамках притягнення до адміністративної чи цивільно-правової відповідальності.

Інші автори наводять доводи на користь встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Переважно ці доводи є дзеркальними щодо аргументів противників цього запровадження і зводяться до такого:

- існують міжнародно-правові зобов'язання України у цій частині. Без внесення відповідних змін до кримінального законодавства їх виконати неможливо;

- у низці закордонних країн (наприклад Англія) кримінальну відповідальність юридичних осіб уже введено;
- адміністративно-правові чи цивільно-правові заходи щодо юридичних осіб є недостатньо ефективними;
- інститути вини, кримінальної відповідальності тощо можна реформувати для того, щоб вони могли бути поширені і на посягання юридичних осіб.

Щодо змін в КК, які вступили в силу 1 вересня 2014 р. і стосуються Розділу XIV–1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», варто зупинитися на деяких моментах.

По-перше, ст. 96-3 КК передбачала вичерпний перелік підстав для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Підкреслюється, що підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи (п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України) кримінального правопорушення. Однак практичне застосування вказаної норми викликає сумнів, оскільки інтереси учасників юридичної особи та особи, яка діє від імені, фактично можуть не збігатися.

По-друге, ст. 96-5 Підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру.

Нелогічно виглядають, як на наш погляд, норми щодо зупинення й переривання перебігу давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Таке зупинення чи переривання ставляться не у залежність від поведінки самої юридичної особи, а у залежність від поведінки фізичної особи, за злочин якої несе відповідальність відповідна юридична особа. Відтак перебіг давності буде зупинятись у разі переховування злочинця від органів слідства чи суду, хоча відповідна юридична особа може не мати жодного відношення до факту такого переховування, і перериватиметься у разі вчинення фізичною особою будь-якого нового злочину (особливо тяжкого, тяжкого або середньої тяжкості). На нашу думку, ці положення є несправедливими щодо юридичних осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

По-третє, штраф, передбачений ч 2. ст. 69-7 КК України, коливається від тяжкості вчиненого злочину, а саме: від 5 000 до 75 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Аналіз кримінальних правопорушень показує, що значна їх кількість вчиняється у процесі здійснення господарської діяльності юридичних осіб та пов'язана з отриманням неправомірної вигоди. Однак жодного роз'яснення стосовно застосування, в частині кваліфікації кримінального правопорушення, неоподаткованого мінімуму доходів громадян (17 грн) чи податкової соціальної пільги, яка встановлюється, немає.

По-четверте, як на наш погляд, широке застосування ст. 96-8 КК України та ст. 96-9 КК України призведе до масового обмеження прав і свобод людей, які пов'язані з відповідною юридичною особою, але жодним чином не пов'язані з тими злочинами, за які юридична особа піддаватиметься заходам кримінальної репресії. Зокрема, застосування таких «заходів кримінально-правового характеру», як ліквідація юридичної особи та конфіскація її майна, матиме наслідком звільнення з роботи усіх найманих працівників відповідних юридичних осіб та невиконання ними зобов'язань щодо оплати праці цих працівників.

Таким чином, враховуючи складність і багатоаспектність розглядуваної проблеми, оцінюючи міркування, які наводять як прихильники, так і противники встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, слід зазначити, що всі вони заслуговують на увагу і жодні із них не можуть бути категорично відкинуті, врешті-решт вони рівнозначні. Загалом запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб – це прогресивний шлях, за якого важливо не допустити необґрунтованого послаблення відповідальності за вчинення злочину фізичними особами.

Список літератури:

1. Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки / О. О. Кашкаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 236–241 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
2. Сенаторова О. В. Міжнародно-правове регулювання кримінальної відповідальності юридичних осіб / О. В. Сенаторова // Проблеми впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Харків, 1–14 квітня 2013 р.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org>
3. Андрушко П. П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру / П. П. Андрушко // Проблеми впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Харків, 1–14 квітня 2013 р.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23 травня 2013 р. № 314-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 12. – Ст. 183 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>

Статья посвящена исследованию вопроса применения к юридическим лицам мер уголовно-правового характера. Осуществлен анализ научных подходов к правовому регулированию института уголовной ответственности юридических лиц. Особое внимание уделено мерам уголовно-правового характера в отношении юридических лиц. На основании анализа нормативно-правовых актов и теоретических источников обнаружены проблемы практического применения к юридическим лицам мер уголовно-правового характера.

Юридические лица, уголовная ответственность, меры уголовно правового характера.

The article investigates the issues of application entities measures criminal law. The analysis of scientific approaches to legal regulation of the institution of criminal liability of legal persons. Special attention is paid to measures criminal law for legal persons. Based on the analysis of legal acts and theoretical sources identifying the problems of practical application to entities measures criminal law.

Legal persons, criminal liability, events – criminal law nature.

